

Funkciniai metakalbiniai komentarai skliaustuose Martino Fordo knygoje „Rise of the Robots“ ir jų vertimas į lietuvių kalbą

Janina Gempler

Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology, Lithuania
A. Mickevičiaus g. 37, Kaunas, Lietuva
E. paštas janina.gempler@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0009-0004-5878-7595>
<https://ror.org/01me6gb93>
Moksliniai interesai: vertimas, gretinamoji stilistika
Research interests: Translation, Contrastive stylistics

Jurgita Mikelionienė

Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology, Lithuania
A. Mickevičiaus g. 37, Kaunas, Lietuva
E. paštas jurgita.mikelioniene@ktu.lt
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7182-5515>
<https://ror.org/01me6gb93>
Moksliniai interesai: dabartinė lietuvių kalba, terminologija, tekstynų lingvistika
Research interests: Modern Lithuanian, Terminology, Corpus linguistics

Santrauka. Metakalbinių komentarų (MK) skliaustuose vertimas – aktuali, tačiau iki šiol nepakankamai dėmesio sulaukusi tema. MK skliaustuose praleidimas ir pridėjimas, skyrybos ženklų išlaikymas arba pakeitimas atsižvelgus į MK funkciją originalo kalboje ir į pragmatinį skyrybos aspektą – vertimo teksto kokybei itin reikšmingi klausimai. Tyrimo tikslas yra dvipusis – nustatyti metakalbinių komentarų skliaustuose funkcinis tipus mokslo populiarinamajame tekste ir jų vertimo į lietuvių kalbą būdus. Tyrimas daugiausia grindžiamas M. Levino ir J. Ström Herold (2021) sudaryta MK skliaustuose funkcijų tipologija ir vertimo būdų klasifikacija. Apibendrinus gautus rezultatus paaiškėjo, kad mokslo populiarinamajame tekste MK skliaustuose dažniausiai yra patikslinimai, kurie verčiant visada išlaikomi. Taip pat nustatyta, kad siekiant kuo didesnio pragmatinio efekto ir norint išryškinti subjektyvią autoriaus nuomonę ar paslepiant lietuvių skaitytojui ne itin aktualią tikslinamąją informaciją, tarp tik vertimo tekste atsiradusių MK skliaustuose yra ir pridėjimo, ir pakeitimo atvejų, o praleidimai yra daugiau atsitiktinumas, o ne tendencija.

Reikšminiai žodžiai: metakalbinis komentaras; skliaustai; vertimas.

Submitted 30 April 2024/ Accepted 5 July 2024

Įteikta 2024 04 30 / Priimta 2024 07 05

Copyright © 2024 Janina Gempler, Jurgita Mikelionienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

Functional Metalinguistic Comments in Parentheses in Martin Ford's Book "Rise of the Robots" and Their Translation into Lithuanian

Abstract. Research on the translation of metalinguistic comments (MLCs) in parentheses is rather scarce considering the relevance of the topic. The quality of the translation largely depends on the use of translation strategies such as the omission and addition of MLCs in the target texts as well as the retention or displacement of punctuation marks based on the function of the comment in the original language and the pragmatic aspects of punctuation. The aim of the study is twofold: to determine the functions of MLCs in parentheses in a popular science text and the strategies of their translation into Lithuanian. The study is mainly based on the typology of the functions of MLCs in parentheses and the classification of translation strategies, developed by Levin and Ström Herold (2021). The results of the study revealed that MLCs in parentheses in popular science texts were mostly used for the purposes of specification and were always retained in target texts. MLCs in parentheses that appeared only in the target text included cases of additions and shifts that were used to maximise the pragmatic effect, to highlight the author's subjective opinion or to hide information that was not particularly relevant to the target reader. Omission, on the other hand, was more of a coincidence than a tendency.

Keywords: metalinguistic comment; parentheses; translation.

Įvadas

Skliaustais išskirti metakalbiniai komentarai (MK), papildantys pagrindinę autoriaus mintį, patikslinantys prieš tai pateiktą informaciją, dažni įvairaus pobūdžio tekstuose. Mokslo populiariamuosiuose tekstuose, kurių paskirtis mokslinius faktus perteikti kiekvienam skaitytojui suprantama kalba, metakalbinių komentarų skliaustuose itin gausu. Nors MK, kaip itin svarbi kalbos raiškos priemonė, dažnai analizuojami (Girčienė, 2012; 2016; Hyland, 2005; Kvašytė, 2007; Župerka, 2006), skliaustais – vienu iš metakalbos raiškos būdų išskirti komentarai, jų funkcijos ir vertimas iki šiol nėra sulaukę didesnio susidomėjimo (Baumgarten et al., 2008; Levin, Ström Herold, 2021), pasigendama tyrimų apie MK skliaustuose vertimo būdus verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą.

Šio tyrimo tikslas yra dvipusis – nustatyti metakalbinių komentarų skliaustuose funkcinis tipus mokslo populiariamajame tekste ir jų vertimo į lietuvių kalbą būdus. To siekiama apžvelgiant MK, jų funkcijų ir vertimo teorinius aspektus; nustatant anglišku MK skliaustuose funkcinis tipus; išsiaiškinant MK skliaustuose vertimo būdus, ištiriant tik vertimo tekste rastus MK skliaustuose. Tyrime taikomos pragmatiniu ir funkcinio požiūriu į vertimą grindžiamos teorijos.

1. Teoriniai metakalbinių komentarų funkcijų ir vertimo būdų tyrimo aspektai

Metalingvistinė kalbos funkcija – šnekamosios ar rašytinės kalbos aptarimas, žodžių reikšmės, gramatinių struktūrų, kalbos stiliaus, tarmės ir kt. kalbos aspektų vertinimas, komentavimas – unikali kalbos ypatybė, apibūdinanti ir reprezentuojanti pačią kalbą (Jaworski et al., 2012, p. 3). Išskiriamos dvi pagrindinės metakalbinės raiškos priemonės: implicitinė metakalba – grafinis teksto išskyrimas ir eksplicitinė metakalbos raiškos priemonė – metakalbinis vienetas, kurį sudaro komentuojamoji teksto dalis su metakalbiniu komentaru, kuris paprastai suprantamas kaip kalbos, jos vienetų, teksto kalbinės raiškos

aptarimas – vertinimas, motyvavimas, nuoroda į šaltinį ir pan. (Girčienė, 2012, p. 249; Girčienė, 2016).

Dažnai pabrėžiama nuo pagrindinio sakinio skyrybos ženklais išskirtų MK pragmatinė reikšmė (Barker, 2002; Kanaan, 2003; Kvašytė, 2007), jų svarba siekiant paaiškinti, patikslinti sunkiai suprantamus dalykus, perteikiant žodžio ar frazės reikšmę žinutės gavėjui ir taip padedant skaitytojui lengviau interpretuoti tekstą. Mokslo populiarinamasis žanras pasižymi aiškiu rašytojo požiūriu į pateikiamą medžiagą, todėl tokio pobūdžio tekstuose itin gausu tą požiūrį išreiškiančių žymiklių, leidžiančių rašytojui ne tik įsiterpti, bet ir sudominti skaitytoją (Hyland, 2005).

Skliaustai – vienas iš metakalbos raiškos būdų, laikomi aiškiausiu skyrybos ženklų ilgesniems komentarams tekste išskirti (Quirk et al., 1985). Skliaustais išskiriami nuo teksto prasmiskai nutolę žodžiai, sakiniai, santrumpos, nurodymai, sutartiniai ženklai, autoriaus mintys (Bardžiukienė, 2003; Linkevičienė, 2013). Į skliaustus galima įterpti bet kokią papildomą informaciją ir taip „vienu metu pasakyti du dalykus“ pernelyg neišsiplečiant (Crystal, 2015, p. 265).

1.1 Metakalbinių komentarų funkcijos tekste

Mokslo populiarinamuosiuose tekstuose, kurių paskirtis mokslinius faktus išdėstyti atsižvelgiant į skaitytojo žinių lygį, sudominti skaitytoją, tarsi užmezgant su juo įsivaizduojamą dialogą, MK skliaustuose itin gausu. Remiantis naujausiais tyrimais (Levin, Ström Herold, 2021), atsižvelgiant į metakalbinio komentaro funkciją tekste, skiriami du pagrindiniai MK skliaustuose funkciniai tipai: turinį perteikiantys (angl. *content-oriented*) ir tarpasmeniniai (angl. *interpersonal*) komentarai.

Turinį perteikiantys komentarai grindžiami faktais (Levin, Ström Herold, 2021), todėl pagrindinė jų funkcija yra pateikti skaitytojui tikslesnę, aiškesnę informaciją, taip tarsi prisitaikant prie adresato žinių lygio, palengvinant teksto suvokimą, siekiant išvengti klaidingos teksto interpretacijos, t. y. pragmatiniais sumetimais. Pateikiant informaciją, būtina atsižvelgti į skaitytojo fonines žinias, išankstines jo nuostatas ir į kultūrinės specifikos elementus (Marcinkevičienė, 2004). Analizuojant skliaustų paskirtį mokslo populiarinamuosiuose tekstuose, išskiriamos tokios turinį perteikiančių komentarų skliaustuose funkcijos: detalesnis teiginio, akronimo ar kitokio pobūdžio santrumpos paaiškinimas, prieš skliaustus pateikto termino santrumpos nurodymas, informacijos performulavimas (Baumgarten et al., 2008, p. 189–190). Šias funkcijas mokslo populiarinimo tekstuose atlieka turinį perteikiantiems komentarams priskiriami patikslinimai ir sinonimai. Pastaraisiais laikomi ne tik artimos reikšmės žodžiai, bet ir asmevardžių variantai, skirtingų matavimo sistemų vienetų pavadinimai, akronimai ir pan. (Biber, Gray, 2016).

Tarpasmeninė kalbos funkcija apibūdina „autoriaus buvimą“ tekste ir teksto turinį, nukreiptą į skaitytoją (Levin, Ström Herold, 2021). Ši kalbos funkcija padeda rašytojui užmegzti ryšį su skaitytoju, perteikiant rašytojo manymu svarbias žinias (Hyland, 2010). „Autoriaus požiūris yra labai svarbus interpretuojant tiek seniai egzistuojančias tiesas bei esinius, tiek ir naujausius mokslo atradimus, todėl formuojasi tam tikras rašymo stilius,

kuriam būdinga daug įvairių semantinių ir pragmatinių autoriaus pozicijos žymiklių“ (Smetona, Usonienė, 2012, p. 125). Subjektyvumas, kurio viena iš raiškos priemonių yra ir MK, siejamas su tam tikra autoriaus požiūrio išraiška, mokslo populiarinamuosiuose tekstuose yra itin reikšmingas perteikiant teksto prasmę ir turi semantinę-pragmatinę reikšmę, nes suteikia galimybę mokslinius faktus pateikti kiekvienam suprantama kalba (House, 2011). Taip tarpasmeninė teksto funkcija „leidžia pasireikšti rašytojo subjektyvumui, atrenkant ir derinant tam tikrus kalbinės raiškos būdus <...>“ (Marcinkevičienė, 2004, p. 200). Subjektyvūs autoriaus komentarai, sudėtingesnės informacijos performulavimas atsižvelgiant į adresato žinių lygį mokslo populiarinamajame tekste reikšmingi formuojant skaitytojo nuomonę, vertinant naujausius mokslo pasiekimus, interpretuojant tekstą ir yra svarbūs pragmatiniu požiūriu.

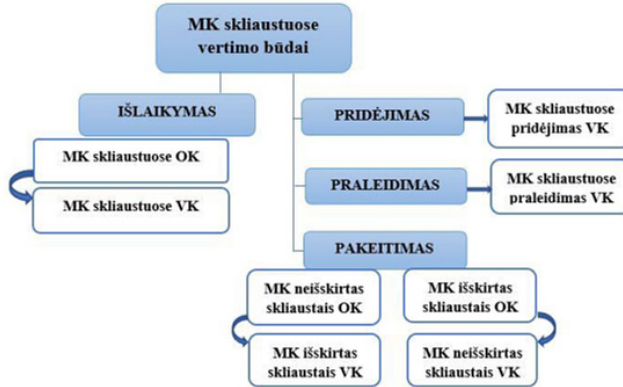
Tarpasmeninę funkciją tekste atliekantys komentarai skirstomi į episteminius, orientuotus į skaitytoją ir subjektyvius autoriaus komentarus. Į skaitytoją orientuoti komentarai leidžia rašytojui užmegzti ryšį su skaitytoju, taip tarsi sukuriant įsivaizduojamo pokalbio tarp adresato ir adresanto įspūdį (Sjöberg-Hawke, 2018). Šiuo tikslu dažnai pasitelkiami asmeniniai įvardžiai (ypač daugiskaitos pirmasis asmuo *mes*), tikriniai daiktavardžiai, liepiamoji veiksmažodžio nuosaka. Episteminiai komentarai leidžia autoriui faktus apie tam tikrus įvykius ar reiškinius tekste pateikti kaip savo nuomonę (Hyland, 1998), neretai ją sušvelninant, abejojant arba, atvirkščiai, reiškiant visišką įsitikinimą. Epistemiskumas tekste gali būti realizuojamas įvairiomis kalbos dalimis, dažnai minimi modaliniai veiksmažodžiai, įvairūs prieviekimai ir kt. Subjektyvūs autoriaus komentarai – autoriaus poziciją tekste perteikiantys komentarai. Jie taip pat gali būti reiškiami įvairiai: vertinamaisiais būdvardžiais, asmeniniais įvardžiais ir kt. (Smetona, Usonienė, 2012).

1.2 Metakalbinių komentarų skliaustuose vertimo būdai

Remiantis funkciniu požiūriu į vertimą grindžiama skopos vertimo teorija. Svarbiausia vertėjo užduotis – suvokti verčiamo teksto paskirtį, vertimo tikslą ir pritaikyti vertimo tekstą tikslinei kultūrai: originalo tekstas turi būti perteikiamas funkcionaliai, atsižvelgiant į vertimo teksto skaitytojo lūkesčius (Reiss, Vermeer, 2014). Vertėjai, kurių bene svarbiausia užduotis – pateikti aiškų ir suprantamą vertimą, dažnai pasitelkia skliaustus. „Vertime, kaip ir originalo tekste, skliaustai vartojami ankstesnei minčiai paaiškinti, prieš skliaustus pateiktai informacijai detalizuoti, pateikiant papildomos informacijos, kuri, vertėjo manymu, yra būtina sakiniui suprasti ar gali būti naudinga suvokiant (viso teksto) dalyko esmę“ (Baumgarten et al., 2008, p. 190). Apskritai, mokslo populiarinamųjų tekstų vertėjai labiau yra linkę atsižvelgti į vertimo teksto skaitytoją nei į originalo teksto autorių (Olohan, Salama-Carr, 2011).

Vertimo tekste, pasak Martino Levino ir Jenny’ės Ström Herold (2021), ne tik siekiama išlaikyti tą patį MK skyrybos ženklą – skliaustus, bet ir nevengiama pridėti papildomos informacijos skliaustuose. „Šitai originalo kalbos teksto implicitinė (neiškėta, bet lengvai numanoma originalo skaitytojui) informacija vertime virsta eksplisitine (aiškiai išreikšta), tikrai suprantama ir vertimo skaitytojui“ (Pažūsis, 2014, p. 320). Remiantis

MK skliaustuose vertimo tyrimais (Baumgarten et al., 2008; Levin, Ström Herold, 2021), dažniausi jų vertimo būdai yra išlaikymas (angl. *retention*), pridėjimas (angl. *addition*), pakeitimas (angl. *shifts*) ir praleidimas (angl. *omission*) (žr. 1 pav.).

1 pav. Metakalbinių komentarų skliaustuose vertimo būdai (OK – originalo kalbos tekstas, VK – vertimo kalbos tekstas). Adaptuota pagal Levin, Ström Herold (2021)

Pasak Jano Pederseno (2005), išlaikymas – vertimo būdas, kai vertimo tekste išlaikomas originalo teksto elementas, labiausiai orientuotas į originalo kalbos kultūrą. Pridėjimas ar praleidimas vertime taikomi, kai vertimo tekste metakalbinis komentaras skliaustuose pridedamas arba praleidžiamas. Kai verčiant MK skliaustuose vertimo tekste komentarai išskiriami kitais skyrybos ženklais (pavyzdžiui, kableliais ar brūkšniais), arba atvirkščiai, kitais skyrybos ženklais originalo tekste išskirti komentarai verčiami įterpiant juos skliaustuose, laikoma, kad verčiant buvo pritaikytas pakeitimas.

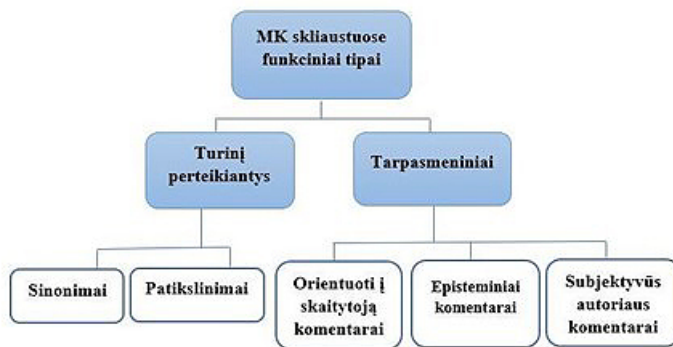
Apžvelgus literatūrą matyti, kad be įprastų stilistinių, sintaksinių ir kitų metakalbinių komentarų tyrimų atsiranda ir tokių, kuriuose analizuojamas jų vertimas atsižvelgiant į atliekamas skirtingas funkcijas. Tokia teorinė prieiga bus taikoma ir toliau šiame darbe aprašomame empiriniame tyrime.

2. Tyrimo metodika ir eiga

Metakalbiniai komentarai skliaustuose išrinkti iš Martino Fordo mokslo populiarinamosios knygos *Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future* (2015) ir jos vertimo (vertėjas Ovidijus Stokys) į lietuvių kalbą *Robotų era: technologijų pažanga ir ateitis be darbo* (2017). Ši knyga straipsnio autorių pasirinkta dėl asmeninio susidomėjimo joje analizuojamų dirbtinio intelekto ir robotikos technologijų sričių terminija.

Pirmajame tyrimo etape surinkus iš originalo teksto visus nesikartojančius MK skliaustuose, nustatytos jų funkcijos. Antrajame etape iš vertimo teksto lietuvių kalba taip pat buvo išrinkti visi MK skliaustuose, tačiau pastebėjus, kad didžiąją jų dalį sudarė originalūs svetimvardžiai, parašyti šalia sulietuvintų jų formų, pavyzdžiui: *Lainusas Polingas* (**Linus**

Pauling), *Gunaras Mirdalas (Gunnar Myrdal)* (p. 44), nuspręsta jų tikraisiais MK nelaikyti dėl tyrimo tikslumo. Taip pasielgta ir su įvairių leidinių pavadinimais, nes jie vertimo tekste buvo palikti neišversti, lietuvišką atitikmenį pateikiant tik skliaustuose, pavyzdžiui: *Savo 2010 m. išleistoje knygoje The Shallows (Seklumos)* (p. 257). Po tokios atrankos bendrą lietuviškos empirinės medžiagos imtį sudarė 182 tyrimo vienetai: 114 anglišių MK skliaustuose vertimo atitikmenys ir dar 68 lietuviški MK skliaustuose, rasti tik vertimo tekste. MK skliaustuose funkcijų tipologija (žr. 2 pav.), kuria remiantis buvo nustatomi MK skliaustuose funkciniai tipai, buvo pasiūlyta jau minėtų M. Levino ir J. Ström Herold (2021). Tai bene vienintelė ir naujausia metodologija, skirta MK skliaustuose funkcijoms nustatyti. Trečiajame analizės etape buvo nustatyti MK skliaustuose vertimo būdai.

2 pav. MK skliaustuose tipologija pagal jų atliekamas funkcijas. Adaptuota pagal Levin, Ström Herold (2021)

Kokybinė MK skliaustuose funkcinių tipų ir vertimo analizė atlikta pasitelkus aprašomąjį metodą. Kiekybinės analizės metodas buvo taikytas nustatant dažniausiai ir rečiausiai mokslo populiarinimo tekste rastus MK skliaustuose pagal jų atliekamas funkcijas tekste, dažniausiai ir rečiausiai pritaikomus vertimo būdus.

3. Tyrimo rezultatai

Šiame skyriuje aptariami MK skliaustuose pasiskirstymo pagal jų funkcinis tipus rezultatai originalo tekste. Paskui analizuojama, kaip MK skliaustuose buvo išversti į lietuvių kalbą, kaip vertimo būdo pasirinkimą lėmė MK atliekama funkcija. Paskutiniame tyrimo etape išanalizuoti tik vertimo tekste rasti MK skliaustuose, originalo tekste juos išskiriant kitokiais skyrybos ženklais arba visai neišskiriant.

3.1 Anglišių metakalbinių komentarų skliaustuose funkciniai tipai

Šiame skyriuje aptariami MK skliaustuose pasiskirstymo pagal jų funkcinis tipus rezultatai originalo tekste (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Anglišų MK skliaustuose pasiskirstymas pagal jų funkcinius tipus

Turinį perteikiantys MK		Tarpasmeniniai MK		
Patikslinimai	Sinonimai	Orientuoti į skaitytoją	Episteminiai	Subjektyvūs
45 (39,5 proc.)	24 (21 proc.)	6 (5,3 proc.)	19 (16,7 proc.)	20 (17,5 proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių

Originalo tekste daugiau kaip pusę (60,5 proc.) tiriamų vienetų sudaro **turinį perteikiantys** MK, o tarp jų ir apskritai daugiausia rasta patikslinimų. Dažniausiai buvo patikslinama JAV teisinės, sveikatos apsaugos sistemos sąvokų, įvairių valstybinių programų ir kt. pavadinimai:

- (1) <...> *private patients and those covered by the public systems in the United States (Medicaid for low-income people and Medicare for those over sixty-five)* (p. 204).
- (2) <...> *the US food stamp program (officially known as the Supplemental Nutrition Assistance Program)* <...> (p. 239).
- (3) <...> *the relationship between labor productivity* (which measures the value of workers' hourly output) and compensation (which includes wages and benefits)* <...> (p. 55).

Skliaustuose patikslinamas jenos ir dolerio, egzabaito ir gigabaito santykis: (4) <...> *100 yen (about \$1)* <...> (p. 34); (5) <...> *thousands of exabytes (an exabyte is equal to a billion gigabytes)* <...> (p. 116).

Tarp sinonimų net 85 proc. pavyzdžių sudarė akronimai – dažniausiai ekonomikos ar technologijų srities sąvokas ar įvairius dokumentus įvardijančios raidinės santrumpos, arba atvirksčiai, skliaustuose buvo rašomas pilnas šalia akronimu įvardytos realijos pavadinimas:

- (6) <...> *a reflection of what economists call “skill biased technological change” (SBTC)* (p. 75);
- (7) *ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer) was built* <...> (p. 32).

Likusiems 15 proc. tikslinamosios sinonimijos atvejų priskiriami tiesiog dažniau vartojami, neoficialūs sąvokų pavadinimai arba termino sinonimas:

- (8) <...> *the implementation of the Affordable Care Act (Obamacare)* <...> (p. 201);
- (9) <...> *developed a larger memory center (or hippocampus)* <...> (p. 209).

Aptariant **tarpasmeninių** MK skliaustuose (jie sudarė 40 proc.) pasiskirstymo rezultatus, galima teigti, kad didžiąją jų dalį sudarė subjektyvūs autoriaus komentarai (17,5 proc. visų anglišų MK). Taip sąvoka *innovations in robotics* patikslinama skliaustuose pateikiant konkrečių pavyzdžių, kuriuos autorius, atsižvelgdamas į pragmatinį aspektą ir fonines adresato žinias, pasirenka savo nuožiūra: (10) *While innovations in robotics produce tan-*

gible machines that are often easily associated with articular jobs (a hamburger-making robot or a precision assembly robot, for example) <...> (p. 136). Tik viename šios rūšies MK subjektyvi autoriaus nuomonė buvo reiškiamas asmeniniu įvardžiu: (11) <...> *the growth of the financial sector, and politics (in which I include factors like deregulation and the decline of organized labor)* (p. 80). Tai rodo, kad autorius, nors ir išsakydamas savo nuomonę, stengiasi likti mažiau pastebimas.

Episteminių komentarų pasitaikė beveik taip pat dažnai (16,7 proc.), kaip ir subjektyvių. Juose autoriaus pozicija reiškiamas vos ne visiškai įsitikinimu:

(12) *Most intelligent people understand this (and are very likely to bring up Steve Jobs and the iPhone when discussing it)* (p. 161);

(13) *If you happen to lose your job at an especially unfavorable time and then fail to find a new position before the dreaded six-month mark (a real possibility if the economy is in free fall) <...>* (p. 71).

Rečiausiai (5,3 proc.) originalo tekste buvo vartojami orientuoti į skaitytoją MK, tarp kurių į adresatą kreipiamasi ir asmeniškai, šiam tikslui pasitelkiant asmeninį įvardį, taip tarsi užmezgant ryšį tarp autoriaus ir skaitytojo:

(14) *(That's assuming you exclude the exact match on a website about past Jeopardy! matches.)* (p. 129).

Į skaitytoją buvo kreipiamasi ir netiesiogiai, nurodant puslapį ar skyrių, kuriame pateikiama daugiau informacijos, nukreipiant į kitus su skaitoma tema susijusius šaltinius: (15) <...> *at least in the absence of policies designed to adapt to the situation (more on that in Chapter 10)* (p. 234).

3.2 Metakalbinių komentarų skliaustuose vertimas

Išanalizavus originalo kalbos teksto MK skliaustuose vertimą nustatyta, kad didžioji dalis originalo teksto MK (104 iš 114) buvo verčiami išlaikant tą patį metakalbos raiškos būdą – skliaustus. Pakeitimų, kai verčiant vietoj skliaustų atsirado kableliai, ir praleidimų rasta po tris (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Metakalbinių komentarų vertimo būdai

Išlaikymas	Pakeitimas	Praleidimas
106 (93 proc.)	4 (3,5 proc.)	4 (3,5 proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių

Išlaikymas. Nustatyta, kad originalą formalia raiška vertime atitinkantys MK skliaustuose vertimo tekste išlaikė ir savo funkcijas. Tuo tikslu vertėjas kartais turėjo pasitelkti ir papildomų priemonių. Pavyzdžiui, episteminis komentaras verčiamas epistemiskumą pabrėžiant pridėtu jungtuku *ir*:

- (16) EN: *They had simply had the good fortune (or perhaps misfortune) to arrive <...>* (p. 12).
LT: *Jiems tiesiog nusišypsojo laimė (o gal ir nelaimė) atvykti <...>* (p. 9).

Pastebima, kad verčiant išlaikomi skliaustai ne tik siekiant išsaugoti ar paryškinti tą pačią funkciją, bet ir dėl pernelyg nuo pagrindinio sakinio nutolusios minties ar paties komentaro ilgumo:

- (17) EN: *<...> the growth of the financial sector, and politics (in which I include factors like deregulation and the decline of organized labor)* (p. 80).
LT: *<...> išaugusi finansinio sektoriaus įtaka ir politika (kalbant apie pastarąją, išskirčiau liberalizavimą ir profesinių sąjungų nuosmukį)* (p. 66).

Skliaustai vertimo tekste išlaikyti ir tada, kai atskiru sakiniu parašytas MK verčiant buvo sujungiamas su prieš tai ėjusiuoju, taip tarsi siekiama labiau susieti komentarą su komentuojamąja teksto dalimi:

- (18) EN: *(That's assuming you exclude the exact match on a website about past Jeopardy! matches.)* (p. 129).
LT: *<...> gausite informaciją apie baudas, įbrėžų šalinimą ir pan. (jeigu tik nenurodysite šalia, kad tai frazė iš žaidimo Jeopardy!)* (p. 108).

Visi anksčiau aptarti išlaikymą MK skliaustuose iliustruojantys pavyzdžiai atlieka tarpasmeninę funkciją. Turinį perteikiantys MK taip pat beveik visais atvejais buvo verčiami vertimo tekste išlaikant tą patį metakalbos raiškos būdą – skliaustus. Pavyzdžiui, akronimų vertimas išlaikant juos skliaustuose neleidžia abejoti, kad tai aiškiausias būdas jiems išskirti, ir tai, kad mokslo populiarinamajame tekste beveik visada verčiant akronimai išlaikomi, neretai dar ir pilną originalų pavadinimą parašant šalia, rodo jų svarbą siekiant aiškesnio, tikslesnio vertimo.

- (19) EN: *The Australian Centre for Field Robotics (ACFR)* (p. 45).
LT: *Australijos lauko robotų centras (angl. Australian Centre for Field Robotics, ACFR)* (p. 39).

Apibendrinant MK skliautuose vertimo pavyzdžius, kai vertimo tekste jų skyryba nesikeitė, galima teigti, kad verčiant skliaustai išlaikomi siekiant funkcinio ekvivalentiškumo. Atsižvelgiant į tai, kad vertimo tekste išlaikant skliaustus buvo verčiama beveik visais atvejais, reikšmingų išvadų apie tai, kurie, turinį perteikiantys ar tarpasmeninę funkciją tekste atliekantys komentarai, dažniausiai yra verčiami paliekant skliaustuose, daryti negalima.

Pakeitimas. Pakeitimams priskiriami 4 MK skliaustuose atvejai (3,5 proc.), kai angliškame tekste du episteminiai ir tiek pat subjektyvią autoriaus nuomonę perteikiantys MK buvo išskirtas skliaustais, o vertime kableliais:

- (20) EN: *Most intelligent people understand this (and are very likely to bring up Steve Jobs and the iPhone when discussing it)* (p. 197).
 LT: *Dauguma įžvalgių žmonių tą supranta ir labai tikėtina, kad apie tai diskutuojant jiems į galvą ateina Stivo Džobso (Steve Jobs) ir iPhone pavyzdys* (p. 169).
- (21) EN: *Sales at established stores (those open for at least a year) had fallen* (p. 239).
 LT: *Parduotuvėse, kurios buvo atidarytos likus mažiausiai metams iki šios prognozės paskelbimo, pardavimai krito* (p. 206).

Tokius pakeitimus vertėjas atliko dėl sintaksinės sakinio struktūros, leidžiančios nesunkiai ir organiškai turinį perteikiančius ir tarpasmeninę funkciją atliekančius originalo MK skliaustuose vertime pakeisti tą pačią funkciją atliekančiais šalutiniais sakiniais.

Praleidimas. MK skliaustuose vertimo tekste praleidžiami irgi taip pat retai (taip pat 3,5 proc.), kaip ir tada, kai išskiriami ne skliaustais, o kabeliais. Greičiausiai taip elgiamasi, kai, vertėjo manymu, MK skliaustuose yra nereikšmingi vertimo teksto skaitytojui sinonimai ar itin subjektyvi autoriaus nuomonė:

- (22) EN: *Most prominent among the skeptics was the late (and aptly named) Richard Smalley* (p. 285).
 LT: *Bene pats iškiliausias tarp skeptikų buvo velionis Ričardas Smolis (Richard Smalley)* (p. 247).
- (23) EN: *The outsized fortunes of the top 1 (or .01) percent <...>* (p. 48).
 LT: *Didžiulių turtų, priklausančių 1 % pačių turtingiausių <...>* (p. 61).

Nustačius MK skliaustuose vertimo būdus paaiškėjo, kad didžioji dalis komentarų verčiant mokslo populiarinamąjį tekstą iš anglų kalbos į lietuvių kalbą buvo verčiami išlaikant tą patį metakalbos raiškos būdą – skliaustus. Ta pati tendencija pastebima ir M. Levino ir J. Ström Herold (2021) atlikto tyrimo, kurio metu nustatyti MK skliaustuose vertimo būdai anglų, vokiečių ir švedų kalbose, rezultatuose – verčiant išlaikoma didžioji dalis MK skliaustuose. Vis dėlto būta tyrimų (Baumgarten et al., 2008), kurių išvados prieštarauja pirmiau aptartiems: vertime iš anglų kalbos į vokiečių kalbą buvo išlaikyta tik 30 proc. MK skliaustuose.

3.3 Tik vertimo tekste rastų metakalbinių komentarų skliaustuose apžvalga

Kaip jau buvo užsiminta anksčiau, tik vertimo tekste rastų metakalbinių komentarų skliaustuose tyrimui buvo palikti 68 pavyzdžiai. Iš jų tik 3 (4,4 proc.) angliškame originalo tekste apskritai nebuvo, o visi kiti 65 (95,6 proc.) MK originalo tekste buvo išskirti kitais skyrybos ženklais, pvz., kableliais ar brūkšniais arba apskritai nebuvo traktuojami kaip MK ir todėl ar tiesiog dėl kitokios anglų skyrybos visai nebuvo išskirti. Atsižvelgiant į tokią MK raišką buvo nustatyti du jų vertimo būdai, t. y. pridėjimas ir pakeitimas.

Pridėjimas. Lietuviškame tekste pridėti MK skliaustuose laikytini sinonimais ir yra turinį perteikiantys komentarai. Kad skaitytojui būtų lengviau susigaudyti, šalia vertime palikto judėjimo ar kitokios užsienio realijos originalaus pavadinimo skliaustuose pridėtas jo lietuviškas atitikmuo:

- (24) *Net ir dabar, kai judėjimas Occupy Wall Street (Užimkime Volstritą) pasitraukė nuo scenos* <...> (p. 59);
(25) *Feručis su kolegomis savąją sistemą, pavadintą Piquant (liet. pikantiška), įtraukė į varžybas* (p. 108).

Pakeitimas. Nepaisant to, kad dar šiame poskyryje neaptartų 65, tik vertimo tekste rastų MK skliaustuose originale nebuvo, jie laikytini ne pridėtais, o atsiradusiais dėl pakeistos skyrybos. Tą patvirtina ir tai, kad skliaustuose esantis turinys yra angliškame tekste, tik jame buvo išskirtas kableliais, brūkšniais arba visai neišskirtas.

Dėl pakeitimo vertimo tekste atsiradę MK skliaustuose atlieka skirtingas funkcijas. Turinį perteikiantiems komentarams (remiantis teorijoje išdėstyta medžiaga, tai būtų sinonimai) priskiriami tokie, kurių angliškas kokios nors sąvokos, organizacijos ar pan. pavadinimas yra apskliaudžiamas, o jo lietuviškas atitikmuo parašomas prieš skliaustus. Iš dalies tai galima laikyti ir pridėjimu, tačiau laikomasi principo MK raiškos būdus vertime nustatyti atsižvelgiant tik į paties komentaro skyrybą: (26) <...> *pasivadinsi Specialiuoju trigubos revoliucijos komitetu (Ad Hoc Committee on the Triple Revolution)* (p. 44). (27) <...> *siūlo stambioms korporacijoms savanoriškų paslaugų (angl. crowd sourcing)* <...> (p. 104). Tokių komentarų tarp visų pakeitimų buvo 10 (15,4 proc.).

Kalbant apie 55 tarpasmeninius lietuviškus MK skliaustuose (jie sudarė net 81,5 proc. tarp pakeitimams priskirtų tik VK rastų MK skliaustuose), tarp jų didžiąją dalį (76,4 proc.) sudaro 42 subjektyvūs autoriaus komentarai, taip pabrėžtinai siekiant išryškinti autoriaus poziciją ar ketinimus:

- (28) EN: *Indeed, as I'll demonstrate in this book, <...>* (p. 17).
LT: *Ir iš tiesų (tą ir ketinu pademonstruoti šioje knygoje), <...>* (p. 13).

Tik vertimo tekste skliaustuose rasta 10 (18,1 proc.) episteminių MK. Taip jie išskiriami dėl nuo pagrindinio sakinio nutolusios minties ir siekiant aiškumo vertimo teksto skaitytojui:

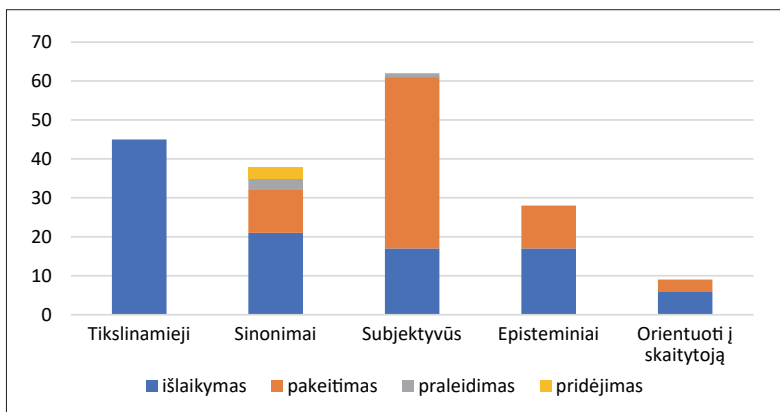
- (29) EN: *If, as seems likely, advancing technology continues to drive the United States <...>* (p. 88).
LT: *Jeigu (o taip veikiausiai ir bus) tobulėjančios technologijos toliau stums Jungtines Amerikos Valstijas <...>* (p. 72).

Į skaitytoją orientuotuose komentaruose (jų tarp tik lietuviškame tekste rastų tarpasmeninių MK buvo tik 3, t. y. 5,5 proc.) kreipiamasi pirmuoju arba antruoju daugiskaitos asmeniu, taip leidžiant identifikuoti skaitytoją kaip turintį su teksto autoriumi bendrą supratimą, požiūrį ir tikslą. Liepiamoji nuosaka taip pat padeda sukurti įsivaizduojamo pokalbio tarp adresato ir adresanto įspūdį, užmezgamas ryšys tarp autoriaus ir skaitytojo, siekiama priartinti skaitytoją prie rūpimo klausimo:

(30) EN: *If we had deposited that initial penny in 1949, just as Norbert Wiener was writing his essay about the future of computing, and then let Moore's Law run its course – doubling the amount roughly every two years – by 2015 <...> (p. 91).*

LT: *Jeigu šį pradinį centą būtumėt įnešę į banko sąskaitą 1949 m. (prisiminkite, ką Norbertas Vineris rašė savo straipsnyje apie kompiuterijos ateitį ir kaip vėliau įsigalėjo Muro dėsnis, skelbiantis, kad kas dveji metai kompiuterių produktyvumas aptiksliai padvigubėja) <...> (p. 75).*

Pasakytina, kad visi tik lietuviškame tekste pridėti MK skliaustuose buvo turinį perteikiantys komentarai. Keičiant MK raišką vertimo tekste, daugiau randama tarpasmeninė funkcija atliekančių komentarų. Vertėjas stengiasi perteikti autoriaus vertinimą, norą solidarizuotis su skaitytoju ir pan., tačiau pasirenka, jo manymu, lietuvių kalbos sintaksei artimesnę ir sykiu skaitytojui aiškesnę raišką. Susistemintą originalo ir vertimo kalbos tekstų metakalbinių komentarų skliaustuose skirstinį pagal jų funkcinius tipus ir vertimo būdus galima matyti 3 paveiksle.

3 pav. Funkcinių metakalbinių komentarų pasiskirstymas pagal jų vertimo būdus.

Šaltinis: sudaryta autorių

Akivaizdu, kad didžioji dalis MK skliaustuose mokslo populiarinamajame tekste iš anglų kalbos į lietuvių kalbą buvo verčiami juos išlaikant. Komentarų ir autoriaus pasirinktos skyrybos skliaustais išlaikymas nepriklauso nuo MK atliekamos funkcijos. Tai, visų pirma, rodo vertėjo pastangas pateikti skaitytojui aiškų, tikslų vertimą ir leidžia manyti, kad skliaustai kaip skyrybos ženklas yra svarbi metakalbos raiškos priemonė mokslo populiarinamuosiuose tekstuose ne tik originalo, bet ir vertimo kalboje. Visų, išskyrus tikslinamųjų MK atveju, vertėjas nevengė keisti jų skyrybos, be to, kai kurias autoriaus mintis perkėlė į skliaustus, norėdamas parodyti arba komentaro kaip papildomos, nelabai lietuvių skaitytojui aktualios informacijos turinį, arba norėdamas vertimo tekstą parašyti sklandesne, lietuvių kalbos sintakse aiškesne kalba.

Išvados

1. Metakalbiniai komentarai skliaustuose – svarbi kalbos raiškos priemonė, kuri mokslo populiarinimo tekstuose dažnai pasitelkiama autoriaus pozicijai, jo požiūriui išreikšti, moksliniams faktams kasdiene, kiekvienam suprantama kalba perteikti. MK skliaustuose atlieka turinio perteikimo ar tarpasmenines funkcijas. Pabrėžiama metakalbinių komentarų svarba teksto prasmei perteikti, pragmatinė jų reikšmė, todėl analizuojant jų vertimą atsižvelgiama ir į komentaro funkcinį tipą, bandant susieti funkciją su pasirinktu vertimo būdu – išlaikymu, pakeitimu, pridėjimu ar praleidimu. Skliaustai – aiškiausias būdas metakalbiniais komentarams vertimo tekste išskirti. Tai leidžia daryti išvadą, kad verčiant metakalbinius komentarus skliaustuose MK funkcijos nustatymas originalo kalboje yra itin reikšmingas veiksnys vertimo kokybei užtikrinti.

2. Nustačius anglišių MK skliaustuose funkcijas paaiškėjo, kad mokslo populiarinamajame tekste vyrauja patikslinimai. Kiti metakalbiniai komentarai buvo pasiskirstę gana tolygiai: tarpasmeninę funkciją tekste atliekantys subjektyvūs autoriaus komentarai buvo vartojami beveik taip pat dažnai kaip ir turinį perteikiantiems komentarams priskiriami sinonimai. Apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad originalo kalbos tekste MK skliaustuose dažniausiai pasitelkiami aiškumo, tikslumo sumetimais. Siekiant, kad skaitytojas teisingai suprastų tekstą, skliaustuose pateikiama papildoma informacija, patikslinanti sunkiau suprantamas sąvokas, reiškinius, procesus ir kt. Paaiškinama, patikslinama dažnai remiantis asmenine autoriaus nuomone, patirtimi, taip siekiant užmegzti tarpasmeninį ryšį tarp adresanto ir adresato, sudominti skaitytoją, atsižvelgiama į skaitytojo žinių lygį.

3. Didžioji dalis komentarų buvo verčiami pasitelkus išlaikymo būdą. Toks vertimas būdingas visų funkcinų tipų metakalbiniais komentarams skliaustuose. Praleidimo ir pakeitimo atvejų buvo vos keletas. Apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad verčiant MK skliaustuose išsaugoma ne tik formali raiška, bet ir metakalbinio komentaro funkcija, tačiau, esant reikalui, atsižvelgiama į vertimo kalbos skyrybą, pavyzdžiui, skliaustais išskiriant nuo pagrindinio sakinio nutolusias mintis.

4. Vertimo tekste perteikiančių turinį metakalbinių komentarų skliaustuose buvo pastebimi daugiau. Tai rodo, kad vertėjas, siekdamas kuo aiškesnio vertimo, nevengia pridėti papildomos informacijos ar parodyti savo nuomonę. Tai taip pat patvirtina suvokimą, kad užmegzti tarpasmeninį ryšį tarp autoriaus ir skaitytojo, siekiant sudominti mokslo populiarinamojo teksto skaitytoją, – ne vertėjo, o autoriaus misija.

Šaltiniai

Ford, M., 2015. *Rise of the Robots: Technology and the threat of a jobless future*. New York: Basic Books. Prieiga: <<http://digamo.free.fr/marford15.pdf>> [Žiūr. 2023 12 20].

Ford, M., 2017. *Robotų era: technologijų pažanga ir ateitis be darbo*. Vilnius: „Eurigmas“. Prieiga: <<http://www.lma.lt/mokslo-populiarinimo-knygu-serija-mokslas-visiems>> [Žiūr. 2023 12 19].

Literatūra

Bardžiukienė, L. D., 2003. *Tekstas: samprata, komponavimas, funkciniai stiliai [Text: Concept, Composition, Functional Styles]*. Mokomoji knyga. Kaunas: „Technologija“. [In Lithuanian].

Barker, Ch., 2002. The Dynamics of Vagueness. *Linguistics and Philosophy* 25, pp. 1–36. <https://doi.org/10.1023/A:1014346114955> [Žiūr. 2024 04 29].

Baumgarten, N., Meyer, B. and Özçetin, D., 2008. Explicitness in Translation and Interpreting: A Critical Review and Some Empirical Evidence (of an elusive concept). *Across Languages and Cultures*, 9 (2), pp. 177–203.

Biber, D., Gray, B., 2016. *Grammatical Complexity in Academic English. Linguistic Change in Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crystal, D., 2015. *Making a Point: The Punctuated Story of English Punctuation*. London: Profile Books.

Girčienė, J., 2012. Metakalbiniai komentarai kaip internetinio naujažodžių diskurso elementas [Metalinguistic comments as an Element of Internet Discourse on Neologisms]. *Lituanistica*, 3 (89), p. 248–272. Prieiga: <<https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/2361/1247>> [Žiūr. 2023 12 21]. [In Lithuanian].

Girčienė, J., 2016. Metakalbiniai vienetai kaip pagrindinis vartosenos tradicijos neturinčių naujųjų skolinių ir jų atitikmenų integracijos į tekstą būdas. [Meta-linguistic Units as the Primary Tool for Integrating New Unassimilated Loanwords and Their Equivalents into a Text]. *Žmogus ir žodis [Man and the Word]*, 1, p. 4–29. Prieiga: <<https://hdl.handle.net/20.500.12259/61434>> [Žiūr. 2024 03 13]. [In Lithuanian].

House, J., 2011. *Using Translation and Parallel Text Corpora to Investigate the Influence of Global English on Textual Norms in Other Languages*. Ed. by A. Kruger, K. Wallmach, J. Munday. London: Bloomsbury.

Hyland, K., 1998. Hedging in Scientific Research Articles. In: *Pragmatics & Beyond New Series*. Eds. A. H. Jucker, J. L. Mey. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.54> [Žiūr. 2024 03 07].

Hyland, K., 2005. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London/New York: Continuum.

Hyland, K., 2010. Constructing Proximity: Relating to Readers in Popular and Professional Science. *Journal of English for Academic Purposes*, 9 (2), pp. 116–127. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2010.02.003>. Prieiga: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1475158510000159?via%3Dihub>> [Žiūr. 2024 04 29].

Jaworski, A., Coupland, N., and Galasinski, D., 2012. *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. Prieiga: <https://doi.org/10.1515/9783110907377> [Žiūr. 2024 04 29].

Kan'an, M. H., 2003. Functions of Parenthetical Structures in an English Newspaper Report. *Adab AL Rafidayn*, 63, pp. 1–32. Prieiga: <https://www.researchgate.net/publication/337992161_Functions_of_Parenthetical_Structures_in_an_English_Newspaper_Report> [Žiūr. 2024 02 26].

Kvašytė, R., 2007. Metakalbiniai komentarai sociolingvistiniu aspektu (lietuvių kaip (pa)sakytų... ir latvių kā teiktu (sacitu)...). [Meta-linguistic Commentaries from the Sociolinguistic Aspect (Lithuanian kaip (pa)sakytų... and Latvian kā teiktu (sacitu)...)]. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 3, p. 79–96. Prieiga: <<https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2007~1367165274850/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūr. 2024 02 26]. [In Lithuanian].

Levin, M., Ström Herold, J., 2021. On brackets in translation (or how to elaborate in brackets). *Bergen Language and Linguistics Studies*, 11 (1), pp. 121–144. <https://doi.org/10.15845/bells.v11i1.3441>. Prieiga: <<https://bells.uib.no/index.php/bells/article/view/3441>> [Žiūr. 2024 04 02].

Linkevičienė, N., 2013. *Redagavimo pradžmenys [Editing Basics]*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. [In Lithuanian].

Marcinkevičienė, R., 2004. Spaudos žanrų tipologija: vakarietiškoji patirtis [Typology of Press Genres: the Western Experience]. *Darbai ir dienos [Deeds and Days]*, 38, pp. 191–234. Prieiga: <<https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367183809229/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūr. 2024 04 29]. [In Lithuanian].

Olohan, M. and Salama-Carr, M., 2011. Translating Science. *The Translator*, 17 (2), p. 179–188. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799485> [Žiūr. 2024 04 29].

Pažūsis, L., 2014. *Kalba ir vertimas [Language and Translation]*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga: <http://www.vsk.ffv.vu.lt/upl/File/knygos/Kalba_ir_vertimas.pdf> [Žiūr. 2024 02 20]. [In Lithuanian].

Pedersen, J., 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? *Mu tra – 2005: Challenges of Multidimensional Translation*. Conference proceedings, pp. 1–18. Prieiga: <http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf> [Žiūr. 2024 02 22].

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. and Svartvik, J., 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

Reiss, K., Vermeer, H. J., 2014. *Towards a General Theory of Translational Action Skopos Theory Explained*. London & New York: Routledge.

Sjöberg-Hawke, C., 2018. *Translating a guidebook: addressing reader expectation: A small-scale corpus study of direct reader address in a Swedish-English translation*. Prieiga: <<http://urn.kb.se/resol-ve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-77340>> [Žiūr. 2024 01 13].

Smetona, A., Usonienė, A., 2012. Autoriaus pozicijos adverbialai ir adverbializacija lietuvių mokslo kalboje [Stance Adverbials and Adverbialization in Lithuanian Academic Discourse]. *Kalbotyra [Linguistics]*, 64 (3), p. 124–139. <https://doi.org/10.15388/Klbt.2012.7664>. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/kalbotyra/article/view/7664/5541>> [Žiūr. 2024 04 29]. [In Lithuanian].

Župerka, K., 2006. Metakalbiniai asmenvardžių komentarai nelingvistiniuose tekstuose [Metalingual Comments of Personal Names in Non-linguistic Texts]. *Kalbos kultūra [Culture of Language]*, 79, p. 62–73. Prieiga: <<https://www.lituanistika.lt/content/5525>> [Žiūr. 2024 04 29]. [In Lithuanian].